

**Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας & Ανθρώπινου Δυναμικού (Ε.Ι.Ε.Α.Δ Υπουργείο
Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας**

Ημερίδα με θέμα «Η αγορά εργασίας σε κρίση».

*Συνεδρία: Οι συνέπειες της κρίσης σε διάφορες παραμέτρους της κοινωνικής
ανάπτυξης.*

Τίτλος εισήγησης

Αγορά εργασίας και Μετανάστριες εν μέσω Κρίσης: Αλληλουχίες Επιπτώσεων

Θανοπούλου Μαρία – Τσίγκανου Ιωάννα

Διευθύντριες Ερευνών

Εθνικού Κέντρου Κοινωνικού Ερευνών - ΕΚΚΕ

Δευτέρα, 9 Ιουλίου 2012

Υπάρχουν όψεις της κρίσης που δεν έχουν επαρκώς διερευνηθεί μέχρι σήμερα. Όπως είναι η επίπτωση της κρίσης στις τροχιές ζωής των ανθρώπων. Όπως είναι η επίπτωση της κρίσης σε ευάλωτες κοινωνικές κατηγορίες γυναικών - για παράδειγμα μετανάστριες. Και κυρίως, το ότι υπάρχουν αλληλουχίες επιπτώσεων της κρίσης που επηρεάζουν πολύπλευρα και σφαιρικά - και πολλές φορές δραματικά - τις τροχιές ζωής των ανθρώπων. Πρόσφατη έρευνα με τίτλο «Μελέτη της γυναικείας μετανάστευσης στην Ελλάδα σήμερα» που διεξήχθη το πρώτο εξάμηνο του 2011 στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) - κατά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στην υπογραφή του πρώτου και του δεύτερου μνημονίου - και είχε ως θέμα την ένταξη των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία συνέπεσε με την έναρξη των επιπτώσεων της κρίσης.

Στο πλαίσιο της έρευνας αυτής μεταξύ άλλων εξετάστηκε και η ένταξη των μεταναστριών σε μια ελληνική αγορά εργασίας που μαστίζεται από την κρίση. Μάλιστα διεξήχθη και ποιοτική έρευνα από την οποία προήλθε και το ερέθισμα για να αναπτύξουμε τον προβληματισμό που θα εκθέσουμε στην παρούσα παρέμβασή μας. Από το σύνολο των συνεντεύξεων σε βάθος που διεξήχθησαν με μετανάστριες επιλέξαμε τρεις ως υλικό που προσφέρεται για την ανάπτυξη ενός προβληματισμού για τις αλληλουχίες των επιπτώσεων της κρίσης.

Συγκεκριμένα εξετάσαμε τα ιστορικά απασχόλησης τριών μεταναστριών ηλικίας 40-50 ετών σε συνάρτηση με την οικογενειακή τους ζωή. Το πρώτο ιστορικό είναι μετανάστριας που κατάγεται από την Ουκρανία, είναι παντρεμένη με Έλληνα και είναι συνιδιοκτήτρια οικογενειακής επιχείρησης (μανάβικου). Το δεύτερο είναι μετανάστριας που κατάγεται από την Αλβανία, είναι παντρεμένη με Αλβανό (άνεργο), είναι μητέρα δύο παιδιών και απασχολείται ως καθαρίστρια σε συνεργείο καθαρισμού πολυκατοικιών. Το τρίτο ιστορικό είναι μετανάστριας που κατάγεται από τη Μολδαβία, είναι χωρισμένη με τρία παιδιά και άνεργη οικιακή βοηθός.

Έχοντας ως αφετηρία τις επιπτώσεις της κρίσης στις ατομικές τροχιές ζωής γυναικών που είναι κοινωνικά ευάλωτες, θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε όχι μόνο τις επιπτώσεις της κρίσης στην εργασιακή τους κατάσταση, αλλά κυρίως τις αλληλουχίες των επιπτώσεων που αυτές επιφέρουν και στους λοιπούς τομείς της ζωής τους. Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι στην παρούσα εισήγηση ως «κρίση» θεωρούμε την πρόσφατη παγκόσμια οικονομική κρίση η οποία ξεκίνησε το 2008 και άρχισε να γίνεται αισθητή στη χώρα μας από τα τέλη του 2009 κι εντεύθεν.

Η επεξεργασία αυτών των συνεντεύξεων μας έδωσε τη δυνατότητα να διαπιστώσουμε ότι οι αλληλουχίες των επιπτώσεων της κρίσης είναι πολλές και ποικίλες διότι υπάρχουν αλληλεπιδράσεις οι οποίες επεκτείνουν την έκθεση των κοινωνικών υποκειμένων στην κρίση αλλά και επηρεάζουν τις τροχιές ζωής τους. Ενδεικτικά θα αναφερθούμε εδώ σε κάποια παραδείγματα αλληλουχιών επιπτώσεων της κρίσης:

Κατ' αρχήν παρατηρούμε διάφορα είδη αλληλουχιών στην **αγορά εργασίας**.

Μια πρώτη αλληλουχία επιπτώσεων είναι αυτή που διαπιστώσαμε στην περίπτωση Μολδαβής άνεργης οικιακής βοηθού η οποία μέχρι την έναρξη της κρίσης έχει να επιδείξει μακρύ ιστορικό απασχόλησης στην τυπική και άτυπη αγορά εργασίας του οικιακού τομέα. Η συρρίκνωση των εισοδημάτων των Ελλήνων μισθωτών και συνταξιούχων και η αύξηση της ανεργίας λόγω της εφαρμογής των μνημονίων - που έχει άμεση επίπτωση στη στρατηγική διαχείρισης των ατομικών και οικογενειακών εισοδημάτων - έχει ως αντανάκλαση και τη συρρίκνωση των θέσεων και των ευκαιριών απασχόλησης στον οικιακό τομέα. Άρα υπάρχει αλληλουχία επιπτώσεων ανάμεσα στην απασχόληση Ελλήνων και μεταναστών. Η ίδια αλληλουχία παρατηρείται και στην περίπτωση της Αλβανής μετανάστριας που έχει να επιδείξει μακρύ ιστορικό παράλληλης απασχόλησης στην τυπική αγορά εργασίας ως καθαρίστρια συνεργείου καθαρισμού και στην άτυπη αγορά εργασίας ως οικιακή βοηθός. Και στην περίπτωση αυτή η κρίση πλήττει για τους ίδιους λόγους την απασχόληση στον οικιακό τομέα εφόσον εμφανίζεται και πάλι η αλληλουχία επιπτώσεων ανάμεσα στην απασχόληση Ελλήνων και μεταναστών.

Μια δεύτερη αλληλουχία επιπτώσεων είναι αυτή που αναδείχθηκε στην περίπτωση της Ουκρανής παντρεμένης με Έλληνα, συνιδιοκτήτριας οικογενειακής επιχείρησης (μανάβικου). Η ανεργία και η συρρίκνωση των εισοδημάτων των κατοίκων της περιοχής (Κυψέλη) λόγω της κρίσης που έχει άμεση επίπτωση στη διαχείριση των εισοδημάτων του οικογενειακού προϋπολογισμού, έχει ως αντανάκλαση τη μείωση του κύκλου εργασιών (τζίρου) της επιχείρησης. Επιπλέον, η κατάσταση που διαμορφώνεται στη συγκεκριμένη περιοχή λόγω της αύξησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας συντελεί στη δυσφήμιση της επιχείρησης με «ξένη» ιδιοκτήτρια και άρα στην περαιτέρω συρρίκνωση της πελατείας. Άρα υπάρχει αλληλουχία επιπτώσεων ανάμεσα στην απασχόληση των Ελλήνων και την

επιχειρηματική δραστηριότητα των «ξένων», αλλά και αλληλουχία επιπτώσεων ανάμεσα στις στάσεις και αντιλήψεις του κοινωνικού σώματος και την επιβίωση της επιχείρησης αλλοδαπής επιχειρηματία εν μέσω κρίσης.

Στη συνέχεια παρατηρούμε διάφορα είδη αλληλουχιών που δείχνουν τη συνάρτηση της **αγοράς εργασίας** με την **οικογένεια**.

Από την επεξεργασία των συνεντεύξεων προέκυψε ότι οι επιπτώσεις της κρίσης στην αγορά εργασίας δεν επηρεάζουν μόνο τον εργαζόμενο ως άτομο, αλλά και ως μέλος οικογένειας, έτσι ώστε οι επιπτώσεις αυτές να μετατρέπονται σε επιπτώσεις που επηρεάζουν άμεσα την οικογενειακή ζωή.

Μια πρώτη αλληλουχία που διαπιστώσαμε εδώ είναι στην περίπτωση της Αλβανής απασχολούμενης σε συνεργείο καθαρισμού. Λόγω της κρίσης στον κατασκευαστικό τομέα ο Αλβανός σύζυγός της παραμένει άνεργος και η οικογένεια επιβιώνει μόνον με τα δικά της εισοδήματα. Η ανεργία του συζύγου έχει ως επίπτωση όχι μόνο τη μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, αλλά και την αλλαγή των σχέσεων φύλου του ζευγαριού εφόσον η κρίση συνεπάγεται την αντιστροφή των ρόλων: ο σύζυγος μετατρέπεται σε νοικοκυρά και η σύζυγος σε αρχηγό της οικογένειας που εξασφαλίζει τα προς το ζειν. Άρα υπάρχει αλληλουχία επιπτώσεων ανάμεσα στην κατάσταση που επικρατεί στην αγορά εργασίας του κατασκευαστικού τομέα, στην ανεργία του αρχηγού της οικογένειας και στην ανακατάταξη των σχέσεων φύλου εντός αυτής.

Παρόμοια αλληλουχία παρατηρείται στην περίπτωση της Μολδαβής μόνης μητέρας τριών παιδιών, άνεργης του οικιακού τομέα λόγω της κρίσης, η οποία επιβιώνει με την οικονομική υποστήριξη των παιδιών της που απασχολούνται στην άτυπη αγορά εργασίας. Διαπιστώνεται και εδώ αλληλουχία επιπτώσεων ανάμεσα στην αγορά εργασίας του οικιακού τομέα, στην ανεργία της αρχηγού της οικογένειας και στην ανακατάταξη των σχέσεων, αυτή τη φορά, των σχέσεων μεταξύ των γενεών.

Τέλος, παρατηρούμε διάφορα είδη αλληλουχιών που δείχνουν τη συνάρτηση της **αγοράς εργασίας με τη νομική ένταξη των μεταναστών και των οικογενειών τους**.

Από την επεξεργασία των συνεντεύξεων προέκυψε ότι οι επιπτώσεις της κρίσης στην αγορά εργασίας δεν επηρεάζουν μόνο την κατάσταση της απασχόλησης

του αλλοδαπού εργαζόμενου, αλλά και τη νομική ένταξη του ιδίου και της οικογένειάς του.

Μια πρώτη αλληλουχία που διαπιστώσαμε εδώ είναι στην περίπτωση της Αλβανής απασχολούμενης σε συνεργείο καθαρισμού. Η ανεργία του συζύγου και η συρρίκνωση της δικής της απασχόλησης στην άτυπη αγορά εργασίας στον οικιακό τομέα λόγω κρίσης οδηγούν σε μείωση του οικογενειακού εισοδήματος. Συνέπεια αυτού είναι η αδυναμία ανταπόκρισης στα υψηλά ποσά που απαιτούνται για να καταβληθούν τα παράβολα για την απόκτηση ή ανανέωση αδειών παραμονής και εργασίας της ίδιας και των μελών της οικογένειας. Η αλληλουχία επιπτώσεων εδώ συναρτάται με την κατάσταση της αγοράς εργασίας, την κατάσταση απασχόλησης των μελών της οικογένειας, τη σώρευση εισοδημάτων και τις προϋποθέσεις νομιμοποίησης των μεταναστών. Η ίδια αλληλουχία παρατηρείται και στην περίπτωση της Μολδαβής άνεργης μετανάστριας που και αυτή, λόγω της ανεργίας, αλλά και της υποαπασχόλησης των παιδιών της, ουσιαστικά αδυνατεί να ανταποκριθεί στις προϋποθέσεις ανανέωσης των αδειών παραμονής και εργασίας. Αυτή η αλληλουχία επιπτώσεων ενδέχεται να επιφέρει ανατροπές στα μεταναστευτικά σχέδια ζωής.

Επομένως προέκυψε ήδη ότι η παρούσα κρίση έχει πολλαπλές και σωρευτικές επιπτώσεις αλληλοπλεκόμενες μεταξύ τους (όπως ανεργία του συζύγου με προέκταση την αντιστροφή των ρόλων στην οικογένεια, ή ανεργία της ίδιας της μετανάστριας με επίπτωση τη δυσκολία ανανέωσης αδειών παραμονής και εργασίας, κλπ.). Και βεβαίως μεταξύ αυτών συγκαταλέγονται και οι επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική υγεία των ανθρώπων και ειδικά εκείνων που βρίσκονται σε ευάλωτη κοινωνική θέση, όπως οι μετανάστριες. Πρόκειται για την αλληλουχία ανάμεσα στην κοινωνικο-οικονομική κατάσταση και την επώδυνη βίωσή της, το μη μετρήσιμο κόστος της κρίσης. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι διαπιστώσεις αυτές απορρέουν από έρευνα που διεξήχθη μόλις στις αρχές των ορατών επιπτώσεων της κρίσης και είναι φανερό ότι οι επιπτώσεις αυτές θα επιταθούν. Και θέλουμε να τονίσουμε επίσης ότι όσα αναφέρουμε έχουν σημασία όχι μόνο για τις μετανάστριες, αλλά και για άλλες κατηγορίες γυναικών μη μεταναστριών, ευάλωτων λόγω ηλικίας, εισοδήματος, ανεργίας κλπ.

Στην εισήγηση αυτή θελήσαμε να επισημάνουμε ότι η διερεύνηση των κοινωνικών επιπτώσεων της κρίσης δεν μπορεί να περιορίζεται σε ένα μόνο τομέα

της ανθρώπινης δραστηριότητας (όπως για παράδειγμα στη δραστηριότητα που σχετίζεται με την αγορά εργασίας) αλλά θα πρέπει να συνδέεται και με λοιπούς τομείς (όπως οικογένεια, κοινωνική ζωή κλπ.). Γιατί οι διαδράσεις που υπάρχουν ανάμεσα στους διαφορετικούς τομείς έχουν ως συνέπεια το ότι οι επιπτώσεις που επιφέρει η κρίση σε έναν τομέα διαχέονται και επεκτείνονται και σε άλλους τομείς. Και το κυριότερο, θελήσαμε να υπογραμμίσουμε ότι οι επιπτώσεις της κρίσης αφορούν ανθρώπους, δηλαδή δρώντα κοινωνικά υποκείμενα τα οποία υφίστανται ταυτόχρονα και σωρευτικά επιπτώσεις της κρίσης όπως αυτή εκφράζεται σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Κατά συνέπεια, εάν δεν μελετάμε τις αλληλουχίες των επιπτώσεων που επιφέρει η κρίση δεν μπορούμε να έχουμε πλήρη και σφαιρική εικόνα για το τι συμβαίνει σήμερα στην ελληνική αγορά εργασίας και στην ελληνική κοινωνία. Θεωρούμε ότι για να κατανοηθεί η μορφολογία της κρίσης είναι αναγκαίο να ληφθούν υπόψη οι αλληλουχίες των επιπτώσεών της. Έτσι θα καταστεί δυνατό να απαντηθούν ερωτήματα του τύπου αν βαθαίνει η κρίση, γιατί επιτείνει προϋπάρχουσα κρίση, αν επεκτείνεται, γιατί συμπαρασύρει και άλλους τομείς, αν σωρεύει νέες επιπτώσεις, γιατί αναδεικνύει ενυπάρχουσες κρίσεις κλπ. Και κατ' επέκταση θα καταστεί δυνατόν να χαραχθούν πολιτικές για την καταπολέμηση της κρίσης οι οποίες θα είναι ολοκληρωμένες και θα ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των ανθρώπων εν μέσω κρίσης.